

Språkträning idag

Reflexioner kring en enkät

Under vintern 2017 besvarades en nätbaserad enkät om språkträning av 297 föräldrar.

10 kryssfrågor handlade om språkträning i relation till deras egna barn, som var i åldrarna från förskoleålder till 16 år eller äldre. Enkäten väckte många frågor med begreppet likvärdighet som bas. Frågor om behovet av, tillgången till och kvaliteten av språkträning visade att nästan alla föräldrar upplevde ett behov, att endast lite drygt hälften av barnen får språkträning och att få föräldrar är nöjda med den insats de får idag. Det finns stora frågetecken kring organiserande av språkträningens uppläggning och genomförande vilket föranleder frågorna Vem har ansvar för språkträning? och Vem tar ansvaret? Ytterligare två viktiga frågor utkristalliserar sig ur enkäten; råder åter det gamla tankemönstret kvar att det finns både ett för tidigt och ett för sent i livet att påbörja språkträning?

Irène Johansson 2017 06 14

Ett stort tack till alla er föräldrar som tog er tid att besvara enkäten

Språkträning idag; reflexioner kring en enkät

Under vinter 2017 gjordes en nätbaserad enkätstudie om språkträning idag. Då studien avbröts hade 297 föräldrar besvarat de 10 kryssfrågor som fanns i enkäten. Det finns ett otal felfaktorer med ett upplägg som i denna studie och studien gör därför inga anspråk på vetenskaplighet.

Dock möts de krav som finns på en pilotstudie där det främsta syftet är att vaska fram frågeställningar som senare kan ligga till grund för forskning. Min redovisning av studien grundar sig på detta och jag vill i första hand lyfta fram viktiga frågor kring språkträning idag.

Språkträning

Det handlar alltså om språkträning. Begreppet är inte definierat i enkäten utan svaren grundar sig på föräldrars subjektiva uppfattning av begreppet. I litteraturen är det inte heller enkelt att finna en definition av språkträning.

Träning betyder att man övar. Det skulle kunna betyda att alla tränar språket varje gång det används. Språkträning skulle då kunna förklaras med att man pratar mer med barnet.

En smalare definition kan vara att man övar för att förebygga, reducera eller ta bort de språkliga hinder som finns mellan en individ och hans delaktighet, lärande, minne, fantasi och mycket mera. Då handlar språkträning om att man först måste ta reda på vilka hinder som finns för en specifik individ. Hindren kan ligga hos andra personer i hans omgivning som att de inte behärskar hans sätt att kommunicera tex med teckens om stöd eller i låga förväntningar eller rena fördomar. Hindren kan också ligga hos individen i form av svårigheter eller ett annat sätt att utveckla och använda språk vilket kan visa sig i ett begränsat ordförråd, ofullständig grammatik eller ett svårförståeligt tal. Då hindren är identifierade gäller att bestämma mål, metodik och material för en långsiktig språkträning som sker ett steg i taget. Med denna syn på språkträning handlar det inte bara om insatser riktade mot en individ som har språkliga hinder utan om att alla som finns kring hen, övar sig.

En annan och vanlig typ av förklaring av begreppet språkträning är att säga att det är de extra insatser som ett barn med språkstörning får. Det finns flera svårigheter med denna definition och inte minst att begreppet språkstörning är otydligt.

Språkstörning

Möjligen är det så att begreppet språkstörning får olika innebörder om individen som tillskrivs språkstörning "bara" har denna svårighet eller om barnet har en annan

funktionsvariation i tillägg. Detta kan belysas med en tämligen färsk definition av språkstörning (Bishop et al, 2016,217).

Följande kriterier anges:

Ålder 12 - 24 månader

- Inget joller
- Ingen respons på tal
- Få eller inga försök att kommunicera

24-36 månader

- minimal interaktion
- ingen uppvisad avsikt att kommunicera
- inga ord
- minimal reaktion på talat språk
- tillbakagång/avstannande språkutveckling

36-48 månader

- tvåordssats som bäst
- förstår inte enkla uppmaningar
- talet är svårförståeligt även för nära anhöriga

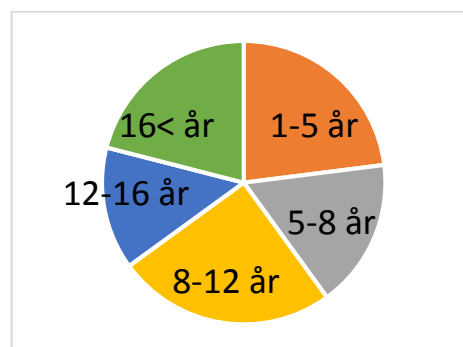
Med hjälp av dessa kriterier fastställs språkstörningen i "efterhand" och språkträning får syftet att reducera effekterna av det som inte skett under barnets tidigare levnadstid. För den grupp av barn som löper risk att komma efter i sin språkutveckling är denna typ av diagnosticering av språkstörning ett slöseri med tid och människors välmående.

Under framför allt 1980 – 1990 talet användes ofta begreppet "at risk" och barn som löpte risk identifierades utifrån omständigheter som sedan tidigare var kända att kunna ge upphov till språkstörning tex vissa diagnoser. Om prognosen för språkstörning fanns var det tillräckligt motiv för att sätta igång förebyggande språkträning

I det följande vill jag lyfta några viktiga frågor på grundval av de svar som enkäten givit.

Undersökningsgruppen är 297 föräldrar till barn och ungdomar från förskoleålder till 16 år och äldre. Ungefär lika många bor på landsbygden som i tätort medan det är ett något större antal svarande som bor i storstad.

Fördelningen av föräldrasvar baserad på barnens åldrar är jämn med ett stort undantag. Det finns inga svarande föräldrar som har barn åldersgruppen 0- 1 år.



Språkträningens tillgänglighet.

Nästan samtliga besvarare av enkäten menar att deras barn behöver språkträning (96 %). 3% av de svarande säger att barnet inte behöver språkträning och några få (1%) är osäkra.

Andelen barn som idag får språkträning är signifikant färre (53%). 3% av föräldrarna svarar att de inte vet.



Det är många barn som inte får den språkträning som föräldrarna menar att de behöver – i genomsnitt över alla åldrar är det 44%. Men det finns ett ålderberoende som framgår av att det är 75% av ungdomarna i den äldsta åldersgruppen (16<år) som inte får språkträning trots att föräldrarna menar att 87% av dem behöver språkträning.

Dessa jämförelser väcker många frågor.

- Vem avgör vilka barn/ungdomar som ska få språkträning?
- Vilka kriterier används vid sorteringen av dem som får och dem som inte får.
- Råder det likvärdighet i Sverige vad gäller rätten att få språkträning?
- Finns det anledning att misstänka att andra skäl än individens utveckling styr beslutet om språkträning tex kostnadseffektivitet?'

Ansvar i språkträningen.

Ansvar i språkträningen handlar om språkträningens uppläggning och dess genomförande. Det finns anvisningar om ansvar för barn som tillhör såväl skolan, som barnhabilitering. Så gott som samtliga barn och ungdomar i denna studie faller inom dessa ramar.

"Skolans uppgift är att stödja elevernas språkutveckling från den utgångspunkt där eleverna befinner sig när de börjar skolan. Skolan har ansvar för att stödja elevernas personliga utveckling och förbereda dem för vidare studier samt för att kunna fungera som medborgare i samhället. Att stödja en fortsatt positiv språkutveckling är en central del av detta uppdrag." (Skolverket 2012)

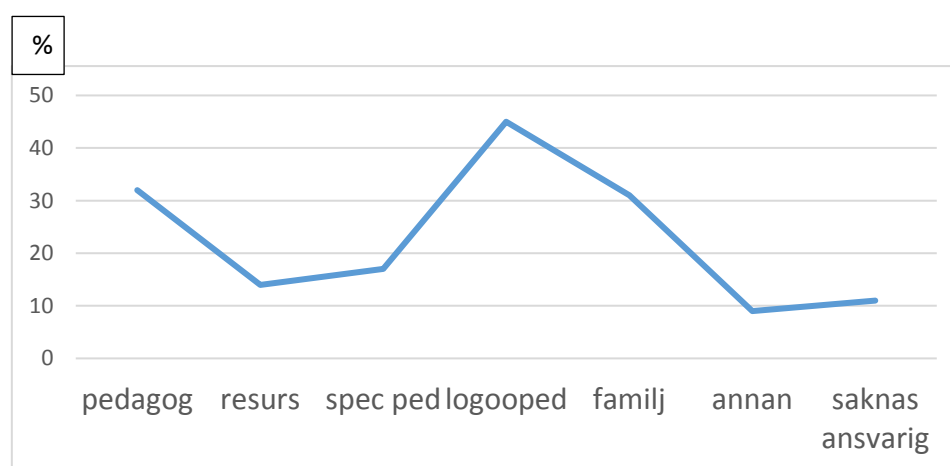
"Målet med habiliteringens verksamhet är att de barn och ungdomar som behandlas där ska kunna leva som självständiga människor med självrespekt och självförtroende. ... Tillsammans med föräldrarna tar habiliteringslaget fram en plan utifrån barnets behov där det står vilken typ av stöd familjen kommer att få"
(www.1177.se)

Lite längre ned i samma text står som ett exempel av insatser *"Bedömning och träning i kommunikation och språk"*

Språkträningens uppläggning. I enkäten ställs två frågor om ansvar. Den ena frågan handlar om språkträningens uppläggning; vem/vilka ansvarar för bedömning av språklig status, vem/vilka har ansvar för förslag på material och metodik samt för utvärdering språkträningen. Endast svar från föräldrar till barn som får språkträning idag har analyserats.

Ansvar för uppläggnen av språkträningens er olika ut för olika barn. Det vanligaste är en samverkan mellan flera personer men det finns också exempel där ansvarig person helt saknas. Det är anmärkningsvärt att 10% av de barn och ungdomar, som tillhör den grupp som får språkträning, saknar person som har ansvar för uppläggnen av den.

Figur 1. Fördelningen av yrkesgrupper som deltar i uppläggnen av språkträningen.



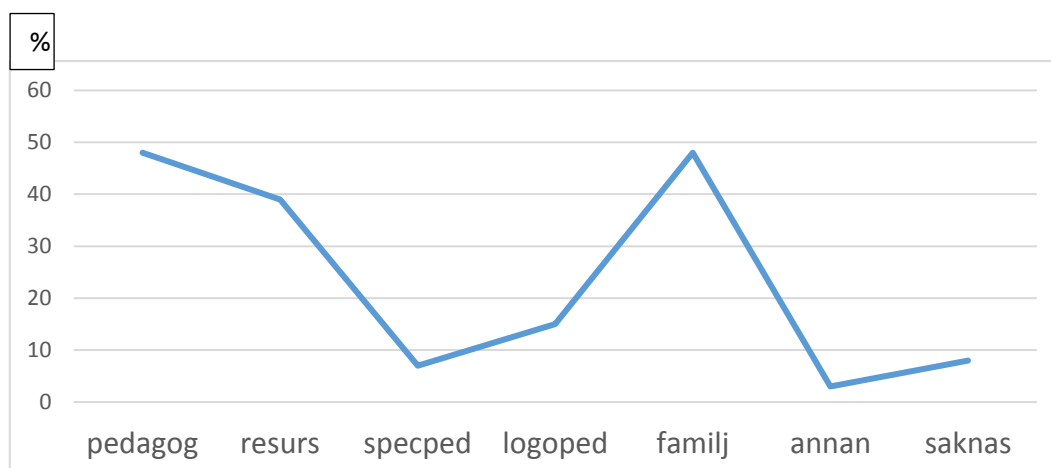
Den yrkesgrupp som är delaktig i att ta ansvar för språkträning för flest barn är logopeden, ensam eller i samverkan med andra. Likväl är det endast 45% av barnen och ungdomarna som har tillgång till logoped. 65% av dem som får språkträning idag, saknar alltså logopedens kompetens vad gäller tex bedömning av språklig status.

Pedagog och familj deltar i uppläggnen av språkträningen för 32% respektive 31% av barnen. Specialpedagog och resurs deltar i ringa grad.

Det finns ett klart åldersberoende. Logopeden är mest aktiv i förskolegruppen och endast marginellt i åldersgruppen 16 år och äldre. I åldersgruppen 8-12 år är pedagogen den mest aktiva yrkesgruppen samtidigt som familjens deltagande är avsevärt lägre än i övriga åldersgrupper.

Genomförandet av språkträningen. Att ta ansvar i språkträningen handlar också om genomförandet av språkträningen. Enkätsvaren visar att detta ansvar fördelas mellan olika personer. Vilka dessa personer är och hur fördelningen dem emellan ser ut, är olika för olika barn och ungdomar. En genomsnittsbild av olika grupper deltagande i att språkträningen faktiskt blir gjord visas i figur 2.

Figur 2. Fördelningen av yrkesgrupper som deltar i genomförandet av språkträningen



Familj och pedagog är de mest aktiva i genomförandet av språkträningen. 48% av barnen språktränas av både pedagog och familj eller antingen pedagog eller familj. Resurspersoner deltar i språkträningen av 39% av barnen medan logoped är aktiv för 15% av barnen. Specialpedagog deltar i mycket inga omfattning. Förvånande är att 8% av de barn som uppges få språkträning saknar ansvarig person för genomförandet av densamma,

Det finns ett åldersberoende framför allt vad gäller resursens delaktighet i språkträningen. Det är främst i åldersgrupperna 1-5 år och 5-8 år som resursen jobbar med språkträning. Familjens delaktighet i genomförandet av språkträningen i åldersgrupperna 8-12 år och 16 år och äldre är signifikant lägre än i övriga åldersgrupper.

Analysen av svaren till de två frågorna om ansvar väcker framför allt två nya frågor:

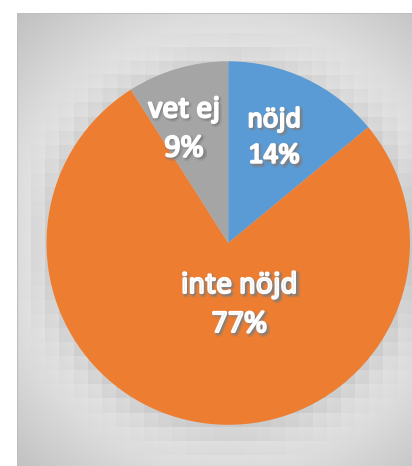
- Råder det "nån-annan-ism" inom området för språkträning? Är det så att det saknas tydlighet vad gäller vem som är ansvarig för bedömning av ett barns språkutveckling, vem som föreslår mål, material och metodik i språkträningen och vem som ska genomföra den språkträning som bestämts? Råder det ett klimat där uppfattningen är att det är någon annans uppgift?
- Finns det en omedveten uppfattning om "superpedagogen"? Är det så att språkträning betraktas som en del av skolans ordinarie verksamhet och läggs på pedagogen, som vanligtvis inte har kompetens inom området, utan att hen får kompetensutveckling och handledning av experter inom området?
- Råder det någon form av likvärdighet i Sverige vad gäller ansvarstagande i språkträningen?

Kvalitet i språkträningen

14% av de föräldrar vars barn får språkträning är nöjda.

Mest nöjda är föräldrar till barn i åldersgruppen 12-16 år.

Minst nöjda är föräldrar till barn i åldern 1-5 år och till ungdomar 16 år och äldre.



Totalt svarar 9% att de inte vet om de är nöjda eller missnöjda. Bland föräldrar i åldersgruppen 16< år är det 28% som svarar att de inte vet. Den övervägande delen av föräldrarna i denna studie (77%) uppger att de inte är nöjda med den språkträning deras barn får idag.

Orsaken till detta missnöje kan inte direkt utläsas av enkätsvaren men viss information ges av svaren på ett par andra enkätfrågor som handlar om hur språkträningen genomförs.

Språkträning ges någon dag varje vecka för mer än hälften av de barn och ungdomar som får språkträning. 25% av barnen får sin språkträning ibland, då det passar. Endast 8% av barnen har en bestämd tid avsatt för språkträning.

Merparten av barnen erhåller sin språkträning enskilt, för några kombinerat med språkträning i stor grupp. Språkträning i liten grupp förekommer sällan.

På frågan om språkträningsmaterial var osäkerheten stor bland föräldrarna. I genomsnitt svarade 41% av föräldrarna att de inte vet hur ofta barnen får nytt material i språkträningen. Den största osäkerheten hade föräldrar till barn i åldern 8-12 år, där 62% svarade att de inte vet. Lika många föräldrar uppgav att barnen får nytt språkträningsmaterial en gång/halvår som varannan månad.

Familjesamverkan. Den osäkerhet som föräldrarnas svar uppvisar vad gäller språkträningens genomförande är förvånande. Speciell med tanke på att urvalet av dem som besvarat enkäten inte är representativt. Utan ett stort engagemang i frågor om språkträning hade de svarande inte letat fram enkäten på nätet och besvarat den.

Under de senaste decennierna av 1900 talet drevs frågan om föräldrars delaktighet i sina barns språkträning till sin spets och en stor mängd forskningsrapporter visade på positiva effekter av föräldracentrerade modeller. I detta koncept tillerkänns föräldrarna en speciell kompetens och med ett unikt engagemang eftersom det finns inte endast en nutid i relationen mellan dem och barnet utan också en dåtid och en framtid. Familjen som jämbördig part i besluten kring barnens språkträning blev en självklarhet för många.

Också barnhabiliteringen i Sverige anammande tankarna om partnerskap mellan föräldrar och experter. Så här skrevs det år 2000 i rapporten *Kvalitet i habilitering för barn och ungdomar* (Föreningen Sveriges Habiliteringschefer)

”Centralt i familjecentrerad habilitering är att familjens och barnets intressen styr processerna såväl vid kartläggning av behov som vid planering och genomförande av insatser”.

Skolans styrdokument framhåller på samma sätt vikten av samverkan mellan hem och skola även om det inte gäller språkträning specifikt tex

”Alla som arbetar i skolan ska samarbeta med elevernas vårdnadshavare så att man tillsammans kan utveckla skolans innehåll och verksamhet.”(Läroplanen 2011)

Bearbetningen av enkätens frågor ger bla följande frågor:

- Vad är det i språkträningen som skiljer de nöjda föräldrarna från de missnöjda?
- Varför är det en dip i föräldrars engagemang i språkträning då barnen är 8- 12 år?
- Har begreppet familjecentrerad språkträning fått en ny tolkning eller är konceptet inte längre i bruk?
- Är språkträning lågprioriterad i förhållande till andra aktiviteter inom förskola och skola? Ges det tid och kontinuitet? Ges det struktur och individuellt anpassat material?

Tidigt insatt språkträning

Det finns ett betryggande antal forskningsrapporter som visar på sambandet mellan tidigt insatt språkträning och språklig utveckling i olika parametrar vid tex 5 års ålder. Den stora vågen av rapporter kom under 1980-1990 talen men forskningen har fortsatt under 2000 talet och Guralnic (2005) hävdade *"Early intervention is playing an increasingly prominent role in the field of intellectual disability"*

Early intervention handlar om att så tidigt som möjligt identifiera barn som löper risk att få svårigheter i sin språkutveckling. Dessa barn har inte tid att vänta, lika lite som deras föräldrar har det. Eftersom språkutvecklingen är ett livsprojekt som börjar med den allra tidigaste kommunikationen är det aldrig för tidigt att börja språkträna. Det ena bygger på det andra och det ena är en förutsättning för det andra. Tidigt insatt språkträning är förstas förberedande och samtidigt förebyggande.

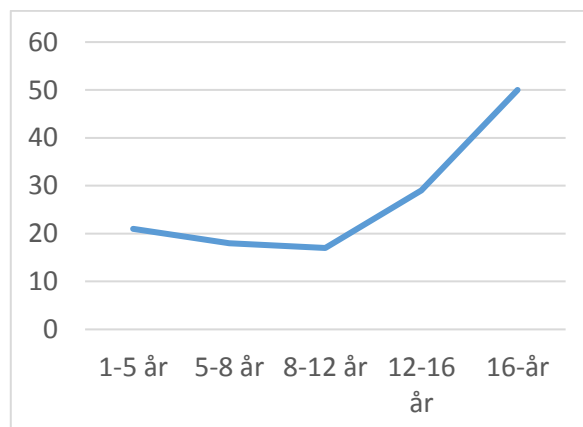
Utav de 297 föräldrar som besvarade enkäten fanns det ingen som hade barn i åldersgruppen 0-1 år. Förklaringen kan vara att enkäten inte uppmärksammats av föräldrar till så små barn eller att de inte kände sig adresserade av frågeställningarna. Kanske får de insatser som ligger inom ramen för tidigt insatt språkträning utan att de ser sambandet till den senare språkutvecklingen.

Det finns dock ytterligare data i enkätsvaren som väcker förundran. I figur 3 visas andelen av barn som fick tidigt insatt språkträning då de var i åldern 0-1 år.

Figur 3 Fördelningen av barn som fått språkträning under perioden 0-1 år.

Ju äldre barnen i denna studie är desto högre andel fick språkträning som spädbarn.

50% av ungdomarna över 16 år fått tidigt insatt språkträning under sitt första levnadsår. Bland ungdomarna som är 12-16 år fick 29% språkträning under samma period. Bland de yngre barnen i studien är andelen lägre



Det visar sig också att det är färre barn som idag är 1-5 år som får språkträning, jämfört med hur det var under samma åldersperiod för de äldre barnen i denna studie.

Viktiga frågor som söker svar är:

- Har tolkningen av begreppet Early intervention fått en ny innebörd?
- Är det en tendens med senarelägga starten för språkträningen för barn som har en risk att utveckla språkstörning?
- Råder det likvärdighet i Sverige vad gäller tidigt insatt språkträning?

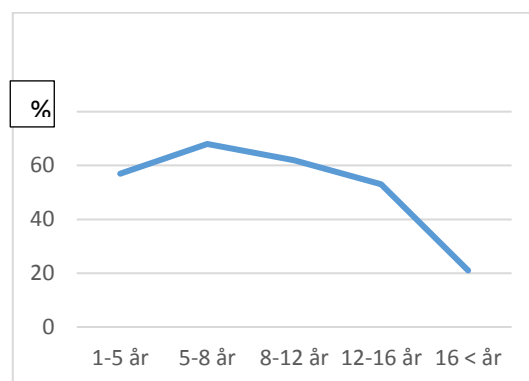
Språkträning efter barnaåren.

En teori om barns språkutveckling handlar om kritiska perioder. Under en viss fas i livet – förskoleperioden – står fönstret mot språkinlärning vidöppet för att efter en viss ålder börja sluta sig. En hård tolkning av denna teori är att fönstret stänger sig totalt. För dem som tolkar teorin på detta vis följer uppfattningen att det efter en viss tidpunkt i livet är för sent att språkträna.

Figur 4 Fördelningen av barn i olika åldersgrupper som får språkträning idag.

Fördelning av föräldrar som besvarade enkäten är ungefär jämnt fördelad över olika åldersgrupper. Föräldrarna till ungdomar 16<år menade att deras barn behöver språkträning i nästan lika hög grad som de yngre barnen. Trots detta är det en signifikant lägre andel som får språkträning i jämförelse med övriga åldersgrupper.

Tillgång till logoped vid uppläggning av språkträning har 2 av ungdomarna 16> år.



Viktiga frågor;

- Vilka är skälen till att få ungdomar äldre än 16 år får språkträning? Är det ett gammalt tänkesätt att det är för sent att lära språk eller finns det andra motiv tex kostnadseffektivitet?
- Vem har ansvar – vem tar ansvar för språkträningen då skolan är slut?
- Råder det likvärdighet för ungdomar och vuxna vad gäller tillgång till språkträning

Referenser

Bishop, D. V. M., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh, T., & CATALISE. (2016). CATALISE: A Multinational and Multidisciplinary Delphi Consensus Study. Identifying Language Impairments in Children. PLoS One, 11(7), e0158753.

Bishop, D. V. M., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh, T., & CATALISE. (2017). Phase 2 of CATALISE: a multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*

Guralnic M 2005 Early Intervention for Children with Intellectual Disabilities: Current Knowledge and Future Prospects. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 2005, 18, 313–324

Skolverket, Få syn på språket 2012.